

Rysshärjningarna på Sveriges ostkust 1719.

Den 11 juli 1719 vid 10-tiden hördes ett skott från Söderarm. Det var utkiken på en svensk fregatt som upptäckt de första ryska galärerna som dök upp ur dimman i den vindstilla förmiddagen. Den väntade invasionen av ryska trupper var ett faktum. 26.000 soldater och hundratals kosacker med hästar kom i 130 galärer mot en oskyddad skärgårdsbefolkning. Anfallet ledde till att sju städer, tio större bruk, ett 50-tal herrgårdar och ett stort antal byar och gårdar mellan Gävle och Norrköping i stort sett jämnades med marken. Rysshärjningarna medförde en än eländigare tillvaro för de redan hårt prövade skärgårdsborna. Omkring 20.000 människor blev hemlösa.

Vad var anledningen till det ryska anfallet 1719?

Efter trettioåriga kriget var Östersjön näst intill ett svenskt innanhav. Det var emot Rysslands, Polens och Danmarks intressen och de ingick därför 1699 en koalition. Sverige, där Karl XII blivit enväldig kung 1697, tvingade först Danmark att lämna koalitionen. Sedan besegrades ryssarna i Narva varpå följde sex års strider mot den polska kungen. När även han var besegrad var det dags att vända sig mot huvudfienden, Ryssland. Det resulterade i nederlaget i Poltava 1709.

Karl XII var tillbaka i Sverige 1715 efter vistelsen i Bender. Kungens fokus var nu att erövra Norge från Danmark. Men vid belägringen av fästningen Fredriksten blev Karl XII skjuten i november 1718. Kungens syster Ulrika Eleonora, som utsetts som regent, fick skriva under en ny regeringsform som innebar en kraftigt försvagad kungamakt.

Ulrika Eleonora och hennes gemål Fredrik hade inga planer på en omedelbar fred med Ryssland. Detta trots att landet var utblottat och hade förlorat närmare 200.000 man under Karl XII:s krig under 19 år. Man hoppades nämligen på att kunna bilda en allians med England mot Ryssland. Men fredsförhandlingarna med England drog ut på tiden. Tsar Peter insåg att nu gällde det för honom att snabbt tvinga Sverige till fred innan England kom till undsättning. Det är i det perspektivet som Rysshärjningarna sommaren 1719 ska ses.

Ryska och svenska styrkor

Det ryska anfallet byggde i huvudsak på användande av galärer. Det var en ny fartygstyp som roddes. De fanns i olika storlekar och utföranden. De större galärerna var 50 meter långa, 6 meter breda och hade ett djupgående på 1,5 meter. Varje galär hade 20 par åror där varje åra sköttes av 4 – 5 man. Bemanningen var ca 300 soldater. Fördelen med galärer var att de var grundgående och lätt kunde navigera i de trånga vattnen i skärgården, även vid vindstilla. Den svenska flottan bestod huvudsakligen av stora linjeskepp som var gjorda för strider till havs och inte kunde användas i skärgården.

Det lilla försvar som Sverige kunde uppbringa användes främst för att skydda Stockholm. Totalt skrapade man ihop 8.000 soldater i huvudstadens närhet. Enkelt uttryckt kan man säga att skärgården och dess befolkning lämnades helt oskyddade mot en rysk attack.

Rysk taktik

Den ryska taktiken gick ut på att landsätta kosacker som utförde spaning för fotsoldaterna som följde efter. Man var i första hand ute efter att bränna så mycket byggnader som möjligt. Det enda undantaget som Tsar Peter satt upp var att man inte fick bränna kyrkor. Att förstöra de bruk som fanns efter ostkusten var en viktig del i planen. Däremot försökte man undvika direkta konfrontationer med svenskt infanteri.

Mot norr och söder

Totalt var det 130 galärer, hundratalet andra farkoster, 26.000 soldater, varav hundratalet kosacker, som deltog i attacken. Efter att ha kommit till Kapellskär den 11 juli 1719 delade den ryska styrkan upp sig. En mindre del med 4.000 man seglade med 22 galärer och 10-talet mindre båtar norrut. Styrkan brände bland annat Östhammar, Öregrund och Norrtälje samt järnbruken Gimo, Harg, Forsmark och Lövsta. Det enda bruk som klarade sig var Skebo.

Blidöbygden drabbas

Huvudstyrkan styrde söderut, så de första öarna som drabbades var de i Blidöbygden. Uppgifterna i den följande texten om datum för härjningar och antalet hemman på olika öar som brändes är huvudsakligen hämtade från de officiella dokument som upprättades några år efter härjningarna, men de är i många fall osäkra. Jag utgår från de uppgifter som Gunnar Linde lämnat i sin omfattande bok Brända hemman.

I första hand drabbades Oxhalsö, Blidö och Yxlan när den ryska flottan styrde genom Blidösundet och Furusund den 13 juli. Då brändes krogen i Furusund, två hemman i Kolsvik, tre i Yxlö, två i Alsvik och tre i Vagnsunda. På Blidö ödelades samma dag säteriet och tre torp. Nu trodde kanske invånarna i de 14 hemmanen i Oxhalsö by att deras gårdar klarat sig. Samma tanke fanns säkert hos många andra. Men det skulle visa sig att ryssarna gick mer grundligt tillväga. När de återkom från härjningstågen söderut och var på väg att återsamlas vid Kapellskär, så brändes den 17 augusti på Yxlan ett hemman i Vagnsunda och krogen i Köpmanholm. På Blidö skövlades två hemman i Glyxnäs, två i Boda, två i Sunda, två i Sikmarö samt tre torp i Österbåts, Sandvik och Kvarnäs. På Oxhalsö föröddes samtliga 14 hemman i Oxhalsö by, en by som var ovanligt stor för den här delen av skärgården. På Norröra och Söderöra brändes fyra hemman på vardera ön. När den ryska flottan vände tillbaka till Åland var alltså samtliga gårdar i Blidöbygden nerbrända. Förutom bränderna slog man sönder alla redskap för jordbruk, jakt och fiske, förstörde växtligheten, raserade bryggor, slaktade kreatur, sänkte båtar med mera.

De enda öar i Blidöbygden som verkar ha klarat sig undan härjningarna var Rödlöga och Svartlöga. Några nerbrända hemman eller torp på dessa öar finns inte med de dokument som upprättades efter rysshärjningarna. Vad som verkligen hände är höljt i dunkel, men envisa berättelser säger att ryssarna inte klarade av att navigera kring dessa öar. Dessutom fanns vana säljägare med förhållandevis rejäla bössor på plats för att skrämma bort fienden.

Rysshärjningarna fortsatte 1720 och 1721, men då anfölls städer och bruk norr om Gävle.

Resultat och efterspel

Fredsförhandlingarna med Ryssland avslutades i Nystad i Finland den 30 augusti 1721. Därmed var det slut på det Stora Nordiska kriget som pågått 1700 – 1721. Resultatet blev att Sverige fick avträda Livland, Estland, Ingermanland, delar av Karelen, Viborgs län och södra delen av Kexholms län. Stormaktstiden var förbi. Ryssland blev Östersjöns ledande makt.

Rysshärjningarna gjorde 20.000 personer hemlösa, främst i skärgården och i kustområdena. Eftersom jorden i skärgården och på land var förödd av ryssarna blev det ingen skörd och heller inget över till utsäde följande sommar. Staten delade emellertid ut säd ur sina magasin och tack vara fyra års skattefrihet för nerbrända gårdar, milda vintrar och fruktbara somrar de kommande åren kom jordbruket igång relativt snabbt. Även bruken byggdes upp förvånande snabbt. Bruken och städerna fick åtta års skattefrihet för att kunna byggas upp på nytt. Men trots allt hade befolkningen i de härjade områdena åtskilliga år av hårt slit, dåliga bostäder och svält framför sig innan livet började återgå till det normala.

Text: Lars Jacobsson, vice ordf i Blidö sockens hembygdsförening